

Көркем мәтіннің функционалды – прагматикалық теориясының ерекшеліктері

Көркем мәтіндер - көркем мәтіндерден, ғылыми мәтін бірліктерінен тұрады. Олардың ішінде: аңыраулар мен тақырыпшыларға арналған. Көркем әдебиет мәтіндері, өлең, өлең, пьеса, мақала, ғылыми мақалалық мәтін, жұрттық жорамал, ғылым негіздемелер, нұсқау

Тұтас емес мәтіндер - басқа оқиғаларды талдап етеді, себебі мәтіннің ақпараттық бірліктеріне тұрады (кесте, диаграмма, графика, сурет, жарнама, сканворд, хабарландыру, карта, анкета, құттықтау, комментарий)

Мәтіндер. Ұсынылатын мәтіндер төрт түрлі форматта ұсынылады

Тұтас мәтіндердің айрықша белгілері - бірін-бірі толықтырып тұратын вербалды және невербалды емес элементтер. Бүтінгі мәтін көптеген ақпараттық мәтіндерден тұрады. Мәтіндерді ұсынылымдық форматта беріледі. Мәтіндер және тұтас емес мәтіндердің бірін-біріне біріктіреді. (параграф, журнал және басқалары)

Құрамдас мәтіндер мәтіндер тұрады және форматты жағынан да тұрақты мәтіндерді біріктіреді. Мәтіндер тек дереккөздерден алынады. Бір тараптан бірақ әр автордың пікірі, ойы. Мәтіндер тек ақпараттық және әрбір тұрақты емес бірдей тақырыпқа жамылған газет материал және бұл тақырыпты қамтитын ұна-үзік мәтіндер беріледі

➤ **Көркем мәтін** – бұл жазушының немесе ақынның белгілі бір идеяны, ойды, сезімді немесе эстетикалық мақсатты жеткізу үшін әдеби құралдар арқылы жасалған мәтін. Ол тілдің көркемдік мүмкіндіктерін толық пайдалана отырып, оқырманға эстетикалық ләззат сыйлауға, эмоционалдық және интеллектуалдық әсер етуге бағытталған.

➤ **Көркем мәтін** әдебиеттің барлық жанрларында кездеседі: поэзия, проза, драма, новелла, роман, әңгіме және т.б.

Көркем мәтіннің негізгі ерекшеліктері:

- ✓ **Көркемдік құралдар:** *Метафоралар, теңеулер, эпитеттер, гиперболар, символдар сияқты әдеби әдістерді қолдану арқылы мәтін көркемдік мәнге ие болады.*
- ✓ **Образдылық:** *Көркем мәтінде бейнелер, кейіпкерлер және көркемдік образдар ерекше рөл атқарады. Олар арқылы автордың ойы көрінеді.*
- ✓ **Сюжет:** *Көп жағдайда көркем мәтін оқиғалар мен кейіпкерлер арқылы баяндалады, сюжеттік құрылымы болады.*
- ✓ **Эмоциялық әсер:** *Көркем мәтіннің мақсаты – оқырманды ойландыру, оның сезіміне әсер ету.*

- **Көркем мәтіннің функционалды-прагматикалық теориясы** – бұл көркем мәтіннің мазмұны мен құрылымын зерттеуде мәтіннің коммуникациялық және прагматикалық аспектілерін қарастыратын теория. Теория мәтіннің тілдік құралдары арқылы автордың ойы мен мақсатын жеткізу жолдарын және оқырманның мәтінді қабылдауын түсіндіреді.
- **Көркем мәтіннің функционалды-прагматикалық теориясы** тіл білімінің маңызды бағыттарының бірі болып табылады. Бұл теорияның негізі – көркем мәтіннің функционалды және прагматикалық аспектілерін зерттеу арқылы мәтіннің құрылымы мен оқырманға әсер ету тетіктерін түсіну.

Функционалды аспект

Көркем мәтіннің функционалды аспектісі мәтіннің құрылымы мен оның әдебиеттегі рөліне байланысты. Әдеби шығармадағы мәтіннің негізгі міндеті – оқырманға белгілі бір идеяны, эмоцияны немесе көзқарасты жеткізу. Бұл мақсатқа жету үшін мәтіннің белгілі бір құрылымдық элементтері (сюжет, кейіпкерлер, стиль, т.б.) қолданылады. Әрбір элемент мәтіннің жалпы функциясын орындайды, яғни мәтіннің мазмұнын ашуға және оны оқырманға жеткізуге қызмет етеді.

Прагматикалық аспект

Прагматикалық аспект мәтіннің оқырманға қандай әсер ететінін зерттейді. Бұл жерде автордың прагматикалық мақсаты мен оқырманның қабылдауы басты назарда болады. Көркем мәтіннің прагматикасы автордың тек қана ақпарат беру емес, сонымен бірге оқырманға эмоционалдық және интеллектуалдық әсер ету мақсатын қамтиды. Мәтіннің бұл әсері сөздердің, стилистикалық құралдардың және сюжет құрылымының қалай қолданылуына байланысты.

Көркем мәтіннің прагматикасы және оқырманның рөлі

Оқырман көркем мәтіннің прагматикалық құрылымында маңызды рөл атқарады, өйткені мәтін тек оның қабылдауында толық жүзеге асырылады. Оқырман мәтінді оқығанда, оның ішкі мағыналық құрылымдары мен көркемдік құралдарын түсінеді және оны субъективті тұрғыда қабылдайды. Осы арқылы мәтіннің прагматикалық әсері іске асады.

Тұтас мәтіндер - көркем мәтіндерден, ғылыми мәтін бірліктерінен тұрады. Орындар мен тақырыпшыларға иеленген. Көркем әдебиет мәтіндері, өлең, өлең, пьеса, мақала, ғылым негіздемелер, құсқау

Тұтас емес мәтіндер - басқа оқырмандарын талап етеді, себебі мәтіннің ақпараттық бірліктері тұрады (кесте, диаграмма, графикалық сурет, жарнама, сканворд, хабарландыру, карта, анкета, құттықтау, комментарий)

Мәтіндер. Ұсынылатын мәтіндер төрт түрлі форматта ұсынылады

Тұтас мәтіндердің айрықша формалары - бірін бірі толықтырып тұрған вербалды және аудиалды емес элементтер. Бүтінгі мәтін көптеген ақпараттық мәтін бірліктерінің ұжымдық форматында беріледі. Олар тұтас емес мәтіндердің үлгісіне біріктіреді. (парақша, журнал және басқалары)

Құрамдас мәтіндер мәтіннің тұтастай емес форматы жағынан да тұтастай мәтіндерді біріктіреді. Мәтіндер бірліктерінен тұрады. Бір тақырыпқа әр автордың пікірі, ойы. Мәтін тақырыбына жазылған әрбір бөлімнің негізгі тақырыпқа жазылған газет материалы және бөлім тақырыпты компьютерлік үлгі-үлгік мәтіндері

Автор мен оқырманның прагматикалық өзара байланысы

Көркем мәтіннің прагматикалық құрылымында автор мен оқырман арасындағы өзара байланыс ерекше орын алады. Автор шығарманы жазу барысында тек өз идеясы мен көзқарасын жеткізіп қоймай, сонымен қатар оқырманның реакциясын болжайды. Автордың мәтінді құрастыруы барысында оқырманның қалай қабылдайтынын ескеруі – прагматикалық стратегияның маңызды элементі болып табылады.

Прагматикалық мақсаттар мен құралдар

Көркем мәтінде автордың негізгі прагматикалық мақсаты – оқырманның эмоцияларына әсер ету. Бұл мақсатқа жету үшін әртүрлі көркемдік және тілдік құралдар қолданылады. Мысалы, метафора, эпитет, гипербола сияқты бейнелі құралдар мәтіннің экспрессивтілігін арттырып, оқырманның эмоционалды қабылдауын күшейтеді. Сонымен қатар, мәтіндегі оқиғалар мен кейіпкерлердің психологиялық сипаттамалары оқырманды оқиғаға тарту үшін прагматикалық құрал ретінде пайдаланылады.

Функционалды-прагматикалық теорияның ерекшеліктері:

Мәтін мен автор арасындағы байланыс

Автор мәтінді белгілі бір прагматикалық мақсатқа жету үшін құрастырады. Бұл мақсаттар әртүрлі болуы мүмкін – көңіл көтеру, тәрбие беру, саяси идеяларды жеткізу.

Мәтін мен оқырман арасындағы байланыс

Мәтінді қабылдау әр оқырманның өмірлік тәжірибесіне, біліміне, мәдениетіне байланысты өзгереді. Оқырманның мәтінді қабылдауы прагматикалық тұрғыдан маңызды рөл атқарады.

Мәтіннің прагматикалық потенциалы

Мәтіннің ішінде жасырылған прагматикалық элементтер арқылы оқырманға эмоционалды, интеллектуалды әсер ету. Бұл көркем мәтіннің әсерлілігі мен мәнін күшейтеді.

Қорытынды

- ✓ **Көркем мәтіннің функционалды-прагматикалық теориясы мәтіннің құрылымын, мақсатын, әсер ету механизмдерін түсінуге мүмкіндік береді. Бұл теория автор мен оқырман арасындағы қарым-қатынасты тереңірек талдауға, мәтіннің мазмұнын нақтылай түсінуге көмектеседі.**
- ✓ **Көркем мәтіннің функционалды-прагматикалық теориясы әдебиеттану мен лингвистиканың қиылысында орналасқан кешенді бағыт болып табылады. Бұл теория мәтінді тек құрылымдық жағынан ғана емес, сонымен бірге оның оқырманға әсер ету қабілетін де зерттейді. Осы теория арқылы автордың көркем мәтін арқылы оқырманға қандай мақсаттар мен құралдар арқылы әсер ететінін тереңірек түсінуге мүмкіндік береді.**

Тест

Көркем мәтіннің функционалды-прагматикалық теориясы

1. Көркем мәтіннің негізгі функцияларының бірі қандай?
 - a) Ақпараттық
 - b) Көркемдік
 - c) Экспрессивтік
 - d) Информативтік
2. Функционалды-прагматикалық теорияның басты мақсаты не?
 - a) Мәтіннің мазмұнын зерттеу
 - b) Мәтіндегі көркемдік құралдарды талдау
 - c) Мәтіннің прагматикалық әсерін зерттеу
 - d) Мәтіннің құрылымдық элементтерін анықтау
3. Көркем мәтіннің прагматикалық аспектісі қандай мәселелерге қатысты?
 - a) Автордың шығармашылық ниетіне
 - b) Кейіпкерлердің мінез-құлқына
 - c) Мәтіннің оқырманға әсеріне
 - d) Мәтіннің тілдік құрылымына
4. Функционалды-прагматикалық теорияның негізгі элементтері қандай?
 - a) Мәтіннің құрылымы мен лексикасы
 - b) Сюжет пен стиль
 - c) Функция және прагматика
 - d) Кейіпкер бейнесі мен оқиға желісі
5. Көркем мәтіндегі прагматикалық әсер дегеніміз не?
 - a) Мәтіннің тілдік құралдарының ерекшелігі
 - b) Оқырманның мәтінге деген эмоционалдық әсері
 - c) Мәтіндегі стилистикалық құрылымдар
 - d) Мәтіннің сюжеті мен мазмұны

6. *Функционалды-прагматикалық теория қандай ғылыми бағытқа жатады?*
- a) *Семиотика*
 - b) *Лингвистика*
 - c) *Социолингвистика*
 - d) *Психолингвистика*
7. *Көркем мәтіндегі функционалды аспект нені білдіреді?*
- a) *Мәтіннің әдебиеттегі рөлін*
 - b) *Мәтіндегі көркемдік құралдардың қолданылуын*
 - c) *Мәтіннің оқырманға ықпал ету қызметін*
 - d) *Мәтіннің тақырыбы мен идеясының байланысын*
8. *Көркем мәтіндегі автордың прагматикалық мақсаты қандай?*
- a) *Оқырманды ақпараттандыру*
 - b) *Оқырманды әсерлендіру*
 - c) *Автордың идеясы мен мақсаттарын жеткізу*
 - d) *Мәтіннің сюжеттік желісін дамыту*
9. *Көркем мәтіннің функционалды-прагматикалық теориясы бойынша оқырманның рөлі қандай?*
- a) *Мәтінді талдайтын зерттеуші*
 - b) *Мәтіннен эстетикалық ләззат алатын тұлға*
 - c) *Автордың идеяларын жүзеге асырушы*
 - d) *Мәтінді түсінетін және прагматикалық тұрғыда қабылдайтын тұлға*
10. *Көркем мәтіннің прагматикалық құрылымында автордың рөлі қандай?*
- a) *Тек оқиганы баяндаушы*
 - b) *Оқырманның эмоциясына әсер етуші*
 - c) *Көркемдік стильді қалыптастырушы*
 - d) *Прагматикалық мақсатты жүзеге асырушы*

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

- 1. Әуезов М.О. Әдебиет теориясы А. Ғылым. (2001).*
- 2. Қабдолов З. Сөз өнері А. Қазақ университеті (1992).*
- 3. Сүлейменова Э.Д. Қазақ тілінің функционалды грамматикасы А. Арыс. (2005).*
- 4. Жұбанов Қ. Қазақ тіл білімі жөніндегі зерттеулер А. Ана тілі. (1999).*
- 5. Ахметов Ш. Көркем мәтіннің тілдік ерекшеліктері А. Білім. (2004).*
- 6. Томанов М. Тілдің дамуы мен көркем әдебиеттегі қолданысы А. Ғылым. (1987).*
- 7. Байтұрсынов А. Әдебиет танытқыш А. Ел-шежіре. (2006).*
- 8. Оралбай Н. Қазіргі қазақ тілінің функционалды аспектілері. А. Мектеп. (2003).*

Назарларыңызға рақмет!

